

Janczewski, Zbigniew

Ewolucja przepisów dotyczących wieku przyjmującego bierzmowanie i ich uzasadnianie

Studia Płockie 27, 173-180

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Zbigniew Janczewski

EWOLUCJA PRZEPISÓW DOTYCZĄCYCH WIEKU PRZYJMĄCEGO BIERZMOWANIE I ICH UZASADNIANIE

Sakrament bierzmowania, a także chrztu i Eucharystii, należą do „sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego”, których jedność powinna być zachowywana. Przez bierzmowanie ochrzczeni jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem otrzymując moc Ducha św., dzięki czemu jeszcze mocniej zobowiązani są do szerzenia wiary słowem i uczynkiem, a także do jej obrony.¹ Historia pokazuje, że wiek w którym wierni byli dopuszczani do przyjmowania tego sakramentu ulegał dosyć częstym zmianom, bierzmowano niemowlęta, starsze dzieci, a obecnie udziela się go także i młodzieży. Różne były przyczyny tych zmian. W niniejszym artykule spróbujemy się im przyjrzeć, zwracając także uwagę w jaki sposób były one uzasadniane przez prawodawców.

1. Bierzmowanie dzieci nie posiadających używania rozumu

W pierwszych wiekach działalności Kościoła po ceremonii chrztu na wiernego nakładano ręce na znak udzielenia Ducha św. W ten sposób chrzczono i bierzmowano osoby nawrócone z różnych religii pogańskich, a także Żydów, czyli dorosłych. Jednakże dosyć wcześnie, bo już około II wieku zaczęto chrzczyć także dzieci.² Podobnie jak dorosłym, dzieciom także wraz ze chrztem udzielano bierzmowania.³ Praktyka ta istniała w całym Kościele tylko w pierwszych wiekach, do dzisiaj zachowała się jedynie w Kościele wschodnim. Obecnie nawet w katolickich Kościołach wschodnich bierzmowania udziela się dzieciom zaraz po chrzcie.⁴

Z czasem dzieci stały się najczęstszym podmiotem tychże dwóch sakramentów, przyjmowanych jeden zaraz po drugim. Były to zazwyczaj dzieci małe, niemowlęta, krótki czas po urodzeniu. Na przełomie IV i V wieku następuje oddzielenie chrztu od bierzmowania.⁵ Przyczyną tego stało się zarezerwowanie sobie przez

biskupów możliwości udzielania drugiego z sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Kapłan jedynie chrzczył małe dziecko, a dopiero po pewnym czasie, kiedy pojawiła się najbliższa sposobność i w parafii przebywał biskup, ten bierzmował dziecko. Świadczy o tym przykładowo fragment Pontyfikału rzymskiego z XII wieku, mówiący między innymi o bierzmowaniu niemowląt trzymanyh na ręku.⁶ Skutkiem rozdzielenia tych obrzędów była szerząca się w XIII wieku praktyka coraz późniejszego przedstawiania dzieci do bierzmowania. Synod w Worcester z 1240 r. grozi karami kościelnymi rodzicom, którzy nie zatroszczyli się o bierzmowanie swoich dzieci w krótkim czasie po chrzcie, zobowiązując ich równocześnie w miarę możliwości do dopilnowania tego obowiązku.⁷ Praktyka coraz późniejszego bierzmowania dzieci jednak się rozszerzała, z czym wobec realiów życiowych musiała pogodzić się władza kościelna. Odbywający się w roku 1287 Synod w Exeter zezwolił na opóźnianie bierzmowania, nie dłużej jednak niż do trzech lat od przyjścia na świat dziecka. Gdy jednak rodzice nie wywiążą się do tego czasu ze swojego obowiązku wobec dziecka synod nakazuje im post o chlebie i wodzie we wszystkie piątki, dopóki dziecko nie przyjmie tego sakramentu.⁸ Praktyka bierzmowania dzieci zaraz po chrzcie zachowała się prawie do naszych czasów między innymi w Hiszpanii, Ameryce Łacińskiej, Portugalii i na Filipinach.⁹

2. Bierzmowanie dzieci, które ukończyły siódmy rok życia

Bierzmowanie starszych dzieci zalecał już w XII wieku Gracjan. W swoim Dekrecie pisze on o podmiocie tego sakramentu, że powinien on być „perfectae aetatis”, co w kontekście oznacza dorosłego w znaczeniu kanonicznym, czyli osobę która ukończyła siódmy rok życia.¹⁰ Praktyka taka rozpowszechnia się na przełomie XIV i XV wieku, a szesnastowieczne synody np. Mediolański z roku 1565 czy odbyty w 1536 r. w Kolonii zabraniają nawet bierzmowania dzieci, które nie mają jeszcze siedmiu lat życia.¹¹ Również Katechizm rzymski z 1567 roku postanawia, że wiekiem najbardziej odpowiednim do przyjęcia omawianego sakramentu jest okres życia dziecka, w którym osiąga ono stan używania rozumu. Dokument ten przytacza także argumentację motywującą takie postępowanie. Przyjęcie darów Ducha św. ma usposobić wiernych do świadczenia w jak najlepszy sposób o wierze, do czego według Katechizmu nie są zdolne dzieci przed dojściem do używania rozumu.¹² Trzeba zauważyć, że przedstawione argumenty mają naturę psychologiczną, autorzy dokumentu nie powołują się na dogmaty wiary, czy też na tradycję Kościoła. Katechizm rzymski opierał się na orzeczeniach Soboru Trydenckiego /1545-1563/, będąc szeroko znanym w Kościele miał wpływ na uchwały późniejszych synodów partykularnych.¹³

Argumentacja dotycząca przyjmowania bierzmowania przez osoby posiadające używanie rozumu pojawiła się również w instrukcji „Eoquamvis tempore” papieża Benedykta XIV (1740-1758) z 4 maja 1745 r. W paragrafie szóstym dokumentu czytamy, że sakramentu tego można udzielać dopiero wtedy, gdy kandydat zrozumie, że między chrztem a bierzmowaniem jest taka różnica, jak między zro-

dzeniem a wzrostem. Chrzest wprawdzie czyni rycerzem, lecz dopiero bierzmowanie umacnia człowieka do walki i zwycięstwa w zawodach.¹⁴ Jego zdaniem dzieci używające rozumu bierzmuje się głównie dlatego, ponieważ dopiero one mogą mieć dostateczne zrozumienie znaczenia tegoż sakramentu.

Chociaż praktyka coraz późniejszego przystępowania do drugiego z sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego była konsekwentnie wprowadzana w życie to jednak gdzie niedzie ciągle bierzmowano wcześniej, czego potwierdzeniem jest przestroga wyżej wspomnianego papieża Benedykta XIV, zawarta w encyklice „Anno vertente” z 19 lipca 1750 roku, w której zezwala on także prefektowi apostołskiemu w Egipcie na bierzmowanie dzieci poniżej siódmego roku życia tylko jeśli zachodzi niebezpieczeństwo śmierci.¹⁵ Podobne zezwolenie na drodze wyjątku udziela Kongregacja Soboru szafarzom 23 kwietnia 1744 roku. Dotyczy ono bierzmowania niemowląt i dzieci, które nie osiągnęły jeszcze używania rozumu w niebezpieczeństwie śmierci, natomiast innym dzieciom jedynie w poważnych i nagłych okolicznościach.¹⁶ Stolica Apostolska reaguje stanowczo, gdy dowiaduje się o przypadkach nieprzestrzegania tych zasad. I tak kiedy dochodzi do niej wiadomość, że na terenach misyjnych w Wikariacie Sandwic bierzmuje się dzieci przed ukończeniem przez nie siódmego roku życia, Kongregacja św. Oficjum w piśmie do tamtejszego wikariusza apostołskiego poucza, że od obowiązującej w Kościele katolickim praktyki można odstąpić jedynie ze względu na tak ważne przyczyny, jak niebezpieczna choroba dziecka, duża odległość między miejscem zamieszkania dziecka i bierzmującego biskupa lub prezbitera.¹⁷

Po tej samej linii idzie Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, który w kan. 788 postanawia, że sakrament bierzmowania w Kościele łacińskim jest odkładany do około siódmego roku życia. Wcześniej może być udzielony wyjątkowo, jeżeli dziecko znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci, lub szafarz uzna to za właściwe dla słusznych i ważnych przyczyn. Dyspozycja ta niejako przyznaje słuszność praktyce wcześniejszego bierzmowania, „odkładając” jednak ten sakrament w zwyczajnych warunkach na później. Dlaczego dziecko ma być bierzmowane w późniejszym, „odłożonym” wieku niestety nie możemy dowiedzieć się z przepisów kodeksowych.¹⁸ Argumentację dotyczącą praktyki tak późnego bierzmowania znajdujemy w Instrukcji Kongregacji sakramentów z 30 czerwca 1932 r. Należy pouczać wiernych o odkładaniu bierzmowania do około siódmego roku życia, ponieważ „takie jest powszechne prawo Kościoła łacińskiego”. W dokumencie znajdujemy jeden nowy element – dzieci powinny przystąpić do tego sakramentu przed przyjęciem pierwszej Komunii św. Dyspozycja poparta jest poważnymi argumentami dogmatycznymi – bierzmowanie dopełnia skutki sakramentu chrztu i udziela daru Ducha św., co powinno poprzedzić późniejsze w kolejności przyjęcie po raz pierwszy Eucharystii.¹⁹

Życie jednak nie bardzo liczyło się z argumentami, czego dowodem jest fakt, iż pod koniec lat sześćdziesiątych w naszym kraju bierzmowano dzieci w wieku 10 – 12 lat, które już wcześniej przystąpiły do pierwszej Komunii św.²⁰

3. Bierzmowanie młodzieży

Za praktyką życiową poszło także prawo. Wcześniej jednak odbył się Sobór Watykański II (1962-1965), który nadał Konferencjom Biskupów uprawnienia do stanowienia prawa na swoich terytoriach. Soborowy Dekret „Christus Dominus” o pasterskich zadaniach biskupów zezwalał Konferencjom podejmować uchwały w przypadkach, gdy przewiduje to:

- a/ prawo powszechne,
- b/ specjalne zarządzenie Stolicy Apostolskiej wydane:
 - z własnej inicjatywy,
 - na prośbę Konferencji Biskupów.²¹

W roku 1973 ukazał się posoborowy Pontyfikał rzymski, papieża Pawła VI.²² Została w nim przypomniana norma kan. 788 Kodeksu z 1917 roku, poza nią znalazła się także nowa dyspozycja, zezwalająca Konferencjom na ustalenie wyższego wieku dla przyjęcia bierzmowania na podlegającym im terytorium. Przesunięcie tego wieku na później może być podyktowane racjami duszpasterskimi. Przed bierzmowaniem trzeba bowiem nauczyć wiernych pełnego posłuszeństwa Chrystusowi i dawania mu zdecydowanego świadectwa.²³

Po takiej dyspozycji można się było spodziewać, że Konferencje Biskupów skorzystają z przyznanych im uprawnień i zaczną podnosić wiek wymagany do przyjmowania omawianego sakramentu. Tym bardziej, że dyspozycja przekazująca im takie prawo została później powtórzona w obecnie obowiązującym Kodeksie prawa kanonicznego. Kan. 891 stwierdza bowiem, że wierni powinni przystępować do bierzmowania w pobliżu wieku rozeznania, chyba że Konferencja Biskupów określiła inny wiek, albo istnieje niebezpieczeństwo śmierci, lub zdaniem szafarza co innego doradza poważna przyczyna.

Konferencja Episkopatu Polski skorzystała z przysługującego jej prawa już w 16 stycznia 1975 roku, umieszczając w „Instrukcji duszpasterskiej dotyczącej sakramentu bierzmowania” postanowienie, że w naszym kraju sakramentu tego należy udzielać młodzieży w wieku 14-15 lat. Uzasadnia się to faktem, iż tym właśnie czasie młodzież wchodzi w okres dojrzewania, zaczyna myśleć o swojej przyszłości, poznając coraz dokładniej problemy życia i wyznawania wiary, dlatego też może bardziej świadomie podjąć zadania związane z przyjęciem sakramentu bierzmowania, lepiej zrozumieć znaczenie darów Ducha św. dla kształtowania swojej osobowości. Młodzież może też skuteczniej podjąć obowiązek składania świadectwa swojej wiary.²⁴

Podobne postanowienia wydało wiele innych Konferencji Biskupów na całym świecie. I tak przykładowo biskupi szwajcarscy uchwalili, że w tym kraju minimalny wiek przyjmujących bierzmowanie wynosi jedenaście lat.²⁵ Konferencja Biskupów Hiszpanii ustaliła, iż osoby przystępujące do tego sakramentu powinny mieć ukończone lat czternaście.²⁶ Ten sam wiek obowiązuje również w Peru, chyba że biskup diecezjalny z racji duszpasterskich postanowi inaczej.²⁷ Episkopat

włoski określił że do drugiego z sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego należy przystępować około dwunastego roku życia.²⁸

Ostatnio w niektórych diecezjach naszego kraju pojawiła się praktyka przenoszenia wieku wymaganego od kandydatów do bierzmowania na lata dużo późniejsze, czyli okres w którym osoby te znajdują się już w szkole średniej (często nawet w starszych jej klasach). Bierzmuje się więc młodzież między szesnastym a siedemnastym, a nawet osiemnastym rokiem życia.²⁹ Takie postępowanie argumentuje się względami psychologiczno-pastoralnymi. Argument psychologiczny jest taki, że starsza młodzież bywa lepiej predysponowana, bardziej dojrzała do przyjęcia sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Natomiast za rację pastoralną uważa się fakt, iż przez opóźnienie bierzmowania „zmusza się” niejako młodych ludzi do uczestnictwa w katechizacji także w szkole średniej. Część bowiem młodzieży po przyjęciu bierzmowania w szkole podstawowej rezygnowałaby z lekcji religii w liceach, technikach i szkołach zawodowych. Rozumowanie takie wydaje się być słuszne, czy więc należy w naszym kraju popierać praktykę bierzmowania starszej młodzieży?

Jeden z największych teologów katolickich św. Tomasz z Akwinu zauważa, że bierzmowanie jest podporządkowane Eucharystii, ma ono bowiem doskonalić dzieło wtajemniczenia rozpoczęte przez chrzest, w tym celu, aby ochrzczony mógł pełniej uczestniczyć w Eucharystii. Stąd św. Tomasz opowiada się nawet za udzielaniem bierzmowania przed przystąpieniem do pierwszej Komunii św.³⁰ Współcześni teologowie zwracają uwagę na fakt, że w Kościele zawsze się wierzyło, iż dar Boży jest pierwszy w stosunku do ludzkiego przeżycia, domagając się od człowieka jedynie takiej odpowiedzi, na jaką człowieka aktualnie stać. Wierzyło się również, że do końca życia nie zrozumiemy w pełni wspaniałości darów Bożych, a wezwania Boże zawarte w sakramentach nigdy nie przemija.³¹ Nie można więc czekać aż młody człowiek dorośnie do przyjęcia bierzmowania. Nikt nie ma prawa opóźnienia przyjęcia tego sakramentu, ponieważ nie może być on oddzielony od celu dla którego został ustanowiony.³² Sakrament bierzmowania ma bowiem przygotować człowieka do przyjęcia Najświętszej Eucharystii.³³ Teologowie ci opowiadają się zatem nie tylko przeciw przekładaniu bierzmowania na lata młodości, ale także przeciwko przystępowaniu do niego w innej kolejności niż tradycyjna, czyli najpierw chrzest, potem bierzmowanie a na samym końcu Eucharystia.

Aktualnie obowiązujący w Kościele katechizm w punkcie 1307 przypomina, iż tradycja łacińska uznaje za czas odpowiedni do przyjęcia sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej wiek rozeznania (a nawet wcześniejszy w niebezpieczeństwie śmierci). Mówiąc o dojrzałości chrześcijańskiej nie należy mylić dojrzałego wieku wiary z dojrzałym wiekiem rozwoju naturalnego. Nie można też zapominać, że łaska chrztu jest łaską darmowego i niezasłużonego wybrania, nie potrzebuje ona „potwierdzenia”, by stać się skuteczną. (p. 1308)

Podnosząc ze względu na brak odpowiedniej dojrzałości wiek przyjmującego bierzmowanie do siedemnastego – osiemnastego roku życia stawia się przed młodymi ludźmi wyższe wymagania niż są one potrzebne do zawarcia małżeństwa.

Jak powszechnie wiadomo w polskich warunkach zgodnie z prawem państwowym i kanonicznym w niektórych sytuacjach dopuszcza się do ważnego zawarcia małżeństwa kobietę która ukończyła szesnasty rok życia i mężczyznę osiemnastoletniego. O ileż większa musi być dojrzałość takich osób do założenia i normalnego funkcjonowania w rodzinie niż do przyjęcia bierzmowania. Poza tym zdarzyć się może (i to wcale nie rzadko), że kobieta zawierająca małżeństwo w wieku szesnastu lat nie będzie jeszcze nawet przygotowana do bierzmowania, którego w jej diecezji udziela się przykładowo w osiemnastym roku życia.

Kolejnym argumentem przeciwko opóźnieniu bierzmowania jest możliwość zaistnienia przypadku w którym osoba mająca prawo do pełnienia obowiązku chrzestnego po ukończeniu szesnastego roku życia nie może być do niego dopuszczona z powodu braku bierzmowania. (por. kan. 874, par.1, p.2-3.) I znowu pojawia się kolejny absurd, przed kandydatami do bierzmowania stawia się większe wymagania niż przed osobami mającymi wziąć na siebie obowiązek pomocy w katolickim wychowaniu lub nawet odpowiedzialność wychowania cudzego dziecka. Szesnaście lat wystarcza do bycia chrzestnym, a nie wystarcza do bierzmowania. Na powyższym przykładzie jasno widać iż przepisy partykularne nie mogą odkładać sakramentu wtajemniczenia chrześcijańskiego powyżej szesnastego roku życia kandydata.

Czy zatem biskup diecezjalny może określić wiek konieczny do przyjęcia bierzmowania na terenie jego diecezji? Przytaczany już kan. 891 zezwala poza wyjątkowymi jednostkowymi przypadkami, kiedy to zdaniem szafarza (zwyčajnego lub nadzwyczajnego) w konkretnej sytuacji co innego doradza poważna przyczyna, aby Konferencja Biskupów ustaliła inny wiek dla wiernych przystępujących do tego sakramentu, niż wiek rozeznania. Jak już wspominaliśmy w Polsce określono go na czternaście – piętnaście lat. Wiek ten może być zmieniony jedynie przez uchwałę Konferencji Episkopatu Polski. Wszyscy zatem biskupi zobowiązani są do przestrzegania tegoż przepisu (a także oczywiście całego prawa kanonicznego) w powierzonych im przez Kościół diecezjach.

Przyglądając się argumentacji, na podstawie której zmieniano wiek kandydatów do bierzmowania nasuwa się wniosek, aby w przyszłości Konferencje Biskupów ustalając granice tego wieku kierowały się częściej również tradycją Kościoła katolickiego i racjami czysto dogmatycznymi niż tylko motywami psychologiczno-pastoralnymi.

Zakończenie

Wiek osób przystępujących do sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej zmienił się na przestrzeni wieków. Na początku bierzmowano dorosłych zaraz po przyjęciu chrztu. Gdy zaczęto chrzcic małe dzieci również im udzielano zaraz bierzmowania. Taka bowiem była najstarsza tradycja Kościoła. Z czasem w Kościele zachodnim rozdzielono szafarstwo tych dwóch sakramentów, tak że już na przełomie XIV i XV wieku na zachodzie rozpowszechniła się praktyka udzielania

bierzmowania dzieciom, które osiągnęły używanie rozumu. Motywowano to koniecznością rozumienia przez dziecko znaczenia tego sakramentu. Po wejściu w życie KPK 1917 regułą stało się bierzmowanie takich dzieci, jednakże domagano się aby sakrament ten przyjmować przed pierwszą Komunią św. Takie stanowisko argumentowano koniecznością wcześniejszego dopełnienia sakramentu chrztu, a także potrzebą przyjęcia darów Ducha św., które powinno poprzedzać późniejsze przystąpienie po raz pierwszy do Eucharystii. Sobór Watykański II i wydany po nim KPK 1983 pozostały przy wymogu osiągnięcia przez kandydatów do bierzmowania wieku rozeznania, zezwalając jednocześnie Konferencjom Biskupów na ustalenie innego wieku. Pociągnęło to za sobą wydawanie przez episkopaty dokumentów które przesuwały ten wiek do okresu młodzieńczego. Zmiany te są najczęściej uzasadniane racjami psychologiczno-pastoralnymi.

Przypisy:

¹ Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 1994, nr 1285.

² M. Pastuszko, Dzieci jako podmiot chrztu, „Prawo Kanoniczne” 22/1979/ nr 1-2, s.94-102.

³ H. Kung, La confirmation comme parachèvement du Baptême, w: Melanges E. Schillebeeckx, L'expérience de l'esprit, Paris 1976, s.129.

⁴ Por: Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, kan. 681 – p. 1. Ut infans licite baptizetur, oportet:

1° spes habeatur fundata eum in fide Ecclesiae catholicae educatum iri firma p. 5;

2° parentes, saltem eorum unus, aut is, qui legitime eorundem locum tenet, consentiant.

p.2. Infans expositus et inventus, nisi de eiusdem baptismo certe constat, baptizetur.

p. 3. Rationis usu ab infantia destituti baptizandi sunt ut infantes.

p. 4. Infans sive parentum catholicorum sive etiam acatholicorum, qui in eo versatur vitae discrimine, ut prudenter praevideatur moriturus, antequam usum rationis attingit, licite baptizatur.

p. 5. Infans christianorum acatholicorum licite baptizatur, si parentes aut unus saltem eorum aut is, qui legitime eorundem locum tenet, id petunt et si eis physice aut moraliter impossibile est accedere ad ministrum proprium;

kan. 694 – Ex Ecclesiarum orientalium traditione chrismatio sancti myri sive coniunctim cum baptismo sive separatim ministratur a presbytero;

kan. 695 – p. 1. Chrismatio sancti myri ministrari debet coniunctim cum baptismo, salvo casu verae necessitatis, in quo tamen curandum est, ut quam primum ministretur.

⁵ M. Pastuszko, Biskup jako szafarz sakramentu bierzmowania, „Prawo Kanoniczne” 23/1980/ nr 1-2, s.166.

⁶ Pontificale Romanum saeculi XII, XXXII, n.31: M. Andrieu, Le Pontifical Romain du XII sicle, /Studi e testi, 86/, t.I, Città del Vaticano 1938, s. 247. Cfr. Pontificale de crismandis Durandi, Liber primus, I: M. Andrieu, Le Pontifical Romain au Moyen Age, t.III, Le Pontifical de Guillaume Durand, /Studi e testi, 88/, Città del Vaticano 1940, s. 333.

⁷ Synodus Wigorniensis, cap. VI: Mansi I. D., o.c., t. XXIII, col. 527.

⁸ Synodus Exoniensis, III: Mansi I. D., o.c., t. XXIV, col. 787.

⁹ M. Pastuszko, Wiek bierzmowanego, „Prawo Kanoniczne” 25/1982/ nr 1-2, s.225.

¹⁰ c.6 D. V.

¹¹ Acta Ecclesiae Mediolanensis a sancto Carolo cardinali archiepiscopo condita, Paduae 1754, t.I, p.7; Synodus Colonensis, pars VIII, cap.9, w: J. Harduinus, Acta conciliorum, t.IX, col. 2004.

- ¹² Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V Pont. Max. Iussu editus, typis Seminarii Patavini Gregoriana edidit 1930, p.173, n.18.
- ¹³ M. Pastuszko, *Wiek bierzmowanego...* s.227-228.
- ¹⁴ P. Gasparri, *Fontes*, vol. I, n.357, s.892.
- ¹⁵ Par. 4 i 6: P. Gasparri, *dz. cyt.*, vol. II, n.407, s.299-300.
- ¹⁶ I. Seredi, *Fontes*, vol. VI, n.3788, s.84-85.
- ¹⁷ P. Gasparri, *dz. cyt.*, vol. IV, n. 913, s.191.
- ¹⁸ M. Pastuszko, *Wiek bierzmowanego...*, s.233.
- ¹⁹ *Instructio de aetate confirmandorum*, AAS 24/1932/, s.272.
- ²⁰ Taka praktyka istniała przykładowo w diecezji katowickiej.
- ²¹ *Decretum Christus Dominus*, n. 38, 4; Szerzej na ten temat w: Z. Janczewski, *Uprawnienia Konferencji Biskupów w zakresie prawa o sakramentach św.*, „*Prawo Kanoniczne*” 40/1997/ nr 1-2, s.104-113.
- ²² *Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilli Vaticani II Instauratum auctoritate Pauli PP.VI promulgatum, Ordo Confirmationis, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1973.*
- ²³ *Tamże*, n. 11, s.19.
- ²⁴ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania*, „*Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej*” 30/1975/ nr 7, pkt 4.
- ²⁵ *Il Monitore Ecclesiastico della Diocesi di Lugano* 6/88 (VI 1988), s.202.
- ²⁶ *Primo Decreto general de la Conferencia Episcopal Española*, 26.11.1983, *Boletín Oficial de la Conferencia Episcopal Española* nr 3 (1984), art.10.
- ²⁷ *Conferencia Episcopal Peruana, Norme* (16.05.1986), c.891.
- ²⁸ *Conferenza Episcopale Italiana, delibera 8, Notiziario C.E.I.* (23.12.1983).
- ²⁹ Tak dzieje się np. w archidiecezji częstochowskiej, warszawskiej i kilku innych.
- ³⁰ *Summa theologiae*. III. q.65, a.3: q.72, a.12, ad 3.
- ³¹ J. Salij, *Ostatnie innowacje Kościoła polskiego w sprawie wieku bierzmowania*, „*Collectanea Theologica*” 48(1978) fasc. IV, s.79-80.
- ³² B. Bote, *A' propos de la confirmation*, *Nouvelle Revue Theologique* 90(1966) s.851.
- ³³ P. Massi, *Confermazione e partecipazione attiva all'Eucaristia*, w: *La confermazione e l'iniziazione cristiana*, Torino 1967, s.66.

SUMMARY

The age of the persons for the reception of the Sacrament of Confirmation was different during the history of the Church. On the I-IV century the confirmation was unite with the baptism. The sacraments was administering for the children and for the adults. From the XIV century the confirmation was conferred for the children about the age of discretion (seven years). Today according to the Code of Canon Law 1983 the age of confirmation depend on the Bishops' Conferences.